

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA SOLIQ TIZIMIDAGI
ISLOHOTLAR

Chirchiq davlar pedagogika universiteti Tarix yo'nalishi
2 kurs talabasi Yo'ldosheva Muborak Shavkat qizi
Hayitboyeva Ozoda Umirboyevna
Ilmiy rahbar: Sulaymanova Shoxsanam Absamatovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amir Temur va Temuriylar davridagi soliq tizimi, soliq turlari, ularning miqdori va qanday tarzda olinishi haqida batafsil yoritilgan.

Kalit So'zlar: Soliq, davlat, aholi, yer, siyosat, dehqon, pul, mahsulot, hukmdor, hudud

Amir Temur insoniyat tarixida yirik davlat arbobi va o'rta asrning yengilmas, betakror lashkarboshisi sifatida Markaziy Osiyo hududlarida yirik saltanat barpo qilib, o'z saltanati tarkibiga 27 ta davlatni birlashtirdi. U hamisha o'z davlat tizimini takomillashtirish borishni o'ylar, mo'g'ullardan farqli o'laroq boshqa hududlarni zabt etishnigina emas, balki aksincha u yerlarni idora qilish to'g'risida ham qayg'urar edi. Shu bilan birgalikda davlatni adolatli idora etishda soliq siyosatining o'rni beqiyos ekanligini yaxshi tushunar edi. Amir Temur soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari uning farzandlariga siyosiy vasiyati bo'lmish "Temur tuzuklari" da ifodalangan bo'lib uning soliq siyosati xususiyatlarini quyidagi fikrlar orqali ifodalashimiz mumkin. "Amir etdimki, raiyatdan mol-xirroj yig'ishda ularni o'g'ir ahvolga solib qo'yishdan yoki mamlakatni qashshoqlikka tushirib qo'yishdan saqlanish kerak. Negaki, raiyatni xonavayron qilish (davlat) xazinasining kambag'allashishiga olib keladi. Xazinaning kamayib qolishi esa siphoning tarqalib ketishiga sabab bo'ladi. Siphoning tarqoqligi, o'z navbatida saltanatning kuchsizlanishiga olib keladi" [1].

Asarda soliqlarni hisoblash qoidalari ham ishlab chiqilgan. "Yana amr qildimki xirojni ekindan olingan hosilga va yerning unumdorligiga qarab yig'sinlar. Chunonchi, doim uzliksiz ravishda koriz buloq va daryo suvi bilan sug'oriladigan ekin yerlarini hisobga olsinlar va unday yerlardan olinadigan hosildan ikki hissasini oliy sarkorlik (saltanat xazinasini) uchun olsinlar. Lalmikor yerlarni esa, jariblarga bo'lsinlar hisobga olingan bu yerlardan soliq olishda uchdan bir va to'rttdan bir qoidasiga amal qilsinlar." Ushbu jumladan ko'rishimiz mumkinki, soliq yerning lalmikor va sug'oriladigan qismlaridan alohida-alohida tartibda undirilgan. "Yana amr etdimki kimki biron sahroni obod qilsa, yokim koriz qursa, yo biron bog' ko'kartirsa yoxud biron xarob bo'lib yotgan yerni obod qilsa, birinchi yili undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yili raiyat o'z roziligi bilan berganini olsinlar, uchinchi yil esa oliq-soliq qonun qoidasiga muvofiq xiroj yig'ilsin" Amir Temurning ushbu oqilona siyosati tufayli soliq to'lovchilarga soliq to'lash uchun qulay sharoit yaratilgan. Bu davrda yerdan olinadigan soliqning asosiy turi xiroj hisoblanagn, Bu soliq mahsulot yoki pul bilan olingan. Uning hajmi hosilning yarmi miqdorigacha brogan. Hosil to'la pishib yetilmasdan soliq to'plash qat'iyman etilgan. Soliqlar hokimiyat tomonidan belgilab qo'yilgan uch muddatda: saraton iyun-iyul, sumbula-mezon (avgust-sentabr) va qavs (noyabr) oylarida to'planar edi. Harbiy yurishlar davrida mag'lub etilgan

aholidan sari shumor (jizya) solig'i olingan. Davlat xavf ostida qolib harbiy safarbarlik e'lon qilingan paytlarda favqulodda soliq- avorizot yig'ib olingan. Mamlakat hududidan chopar yoki elchilar o'tayotganda, zaruriyat tug'ilganda, aholi ularga ot-ulov topib berishi lozim bo'lgan. XV asr davomida Movarounnahar va Xurosonda avvalgidek yer mulkchilikning asosan to'rt shaklidagi mulki devoniy-davlat yeri, mulk-xususiy yerlar, mulki vaqf madrasa va masjidlar tasarrufidagi yerlar va nihoyat jamoa yerlari bo'lgan. Dehqonchilik yerlarining eng katta qismi davlat mulki hisoblangan. Bu yerlarga avvalgidek mamlakat hukmdori sulton yoki amirlar egalik qilgan. Temuriylar davrida qurilish ishlari kengayib, bu davrda qad ko'targan saroylar jamoat binolari, mudofaa, sug'orish inshootlari, yo'l qurilish va tuzatishlarida mehnatkash aholi kuchidan keng foydalanilgan. Bunday hashar beggar deb atalgan. Mazkur ishlar jarayonida mirobona, dorug'ona soliqlari undirilgan. Shuningdek aholi soliq yig'ish va uning hisob-kitobi bilan band bo'lgan turli lavozimdagi mamurlarning xizmati uchun ham bir qancha yig'imga to'laganlar. Misol uchun, hosil miqdorini belgilovchilarga sohibi jamona: soliq yig'uvchilarga-muxassilona, kirimni boshqaruvchilarga- zobitona, dorug'alarga-dorug'ona: suv taqsimlovchi miroblar foydasiga mirobon kabilar to'langan.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, Amir Temur va Temuriylar davrida bir qadar tartibli soliq tizimi amal qilgan. Amir Temur va Temuriylar davridagi soliq siyosati uning yuritilish tartibi, undirilishiga oid qonun-qoidalar, to'lovchilar berilgan imtiyozlar, bosib olingan hududlar uchun Amir Temur tomonidan qo'llanilgan soliq islohotlari, yig'ilgan soliqlardan xarajatlarni moliyalashtirish uchun ishlatish me'yorlari avvalgi davrlar soliq islohotidan tubdan farq qilib, ularni to'liqroq o'rganish hozirgi kunda ham ahamiyatli bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Soliq nazariyasi: O'quv qo'llanma. A. Jo'rayev, O. Meyliyev, G. Safarov Toshkent moliya institute; 2004 - b 10.
2. Temur tuzuklari. T.: Cho'lpon. 1991. B 89.